

Danutė Bacevičiūtė

DERRIDA APIE MIRTIES BAUSMĘ: PRIEIGOS KLAUSIMAS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Tel. (8 5) 275 28 57
El. paštas: baceviciute@gmail.com

Straipsnyje svarstoma, kokia prasme Jacques'o Derrida mirties bausmės kritika yra aktuali šiandien. Juk pastaraisiais metais politiniame ir religiniame gyvenime įvyko reikšmingų pokyčių, kurie sudaro įspūdį, kad mirties bausmės panaikinimo klausimas iš esmės jau yra išspręstas ir ši problema drąsiai gali būti nustumta į paraštes, mat yra opi nebent necivilizuotų, diktatoriškų šalių gyventojams. Priešingai tokiam požiūriui, straipsnyje teigiama, kad deridiškoji mirties bausmės kritika išlieka aktuali dėl jo klausimo apie mirties bausmę masto ir pobūdžio. Siekiama parodyti, kad Derrida atlikta Immanuelio Kanto ir Martino Heideggerio tekstų analizė leidžia mirties bausmės klausimą svarstyti pamatinių Vakarų filosofijos problemų kontekste, iš naujo kelti klausimus, kas yra žmogus, kas yra savastinga žmogui, koks yra proto / pagrindo principas. RAKTAŽODŽIAI: Derrida, Kantas, Heideggeris, mirties bausmė, žmogaus orumas, baigtinumas, kalkuliuojantis protas.

Jacques'o Derrida apmąstymai apie mirties bausmę ne tik teikia peno norintiems filosofiniu lygmeniu kelti mirties bausmės panaikinimo klausimą, bet ir leidžia iš arčiau pažvelgti į Derrida filosofinės analizės „virtuvę“. Mirties bausmės klausimą Derrida nagrinėja 1999–2001 m. seminaruose (po jo mirties publikuotuose

2012 m.¹ ir 2015 m.²), o juose nuveiktą darbą apžvelgia 2001 m. paskelbtame pokalbyje su prancūzų istorike ir psichoanalitike Elisabeth Roudinesco, pavadintame „Mirties bausmės“³. Mus pasiekianti seminarų medžiaga ir pokalbis liudija minties trajektorijas, tankinamas atsišakojimų, skaidomas intarpų, ekskursų. Kitaip sakant, liudija savotišką minties audinio tankinimą, siekiant, kad tematinė „mirties bausmės/-ių“ gija išryškėtų būtent sampnyoje, žyminčioje aporijos ar neišsprendžiamumo vietą. Apibūdinamas savo strategiją Derrida rašo: „[P]abandysime padauginti mūsų išeities ir priegos taškus, tartum, skaidydami ir diversifikuodami mūsų puolimo kampus, vis dar tikėtumėmės apsupti tam tikrą gyvybinį klausimo centrą“ (Derrida: 2017: 17). Tačiau, pasak Derrida, negalime būti tikri, kad esama mirties bausmės problemos, kuri būtų viena ir tapati, identifikuojama šiuo vardu: „Galbūt šis vardas, šis pavadinimas – mirties bausmė – slepia nesuvienijamą sąvokų ir klausimų daugį. Niekada neturėtume atmesti šios galimybės“ (Derrida 2017: 18). Taip suprantama mirties bausmės/-ių problema jos tyrinėtoji kelia kone begalinę, neįveikiamą užduotį. Todėl šiame straipsnyje nemėginsime išsamiai pristatyti viso Derrida kuriamo minties audinio komplikotumo, gimstančio iš filosofinio, literatūrinio, psichoanalitinio, teisinio, religinio diskursų sampnyos. Taip pat nemėginsime tiesiog rekonstruoti Derrida argumentacijos, kaip tai daro Marguerite’a La Caze straipsnyje „Derrida: oponuojant mirties bausmėms“ (La Caze 2009: 186–199), kai stropios mokinės stiliumi papildo Derrida paminėtų filosofų, pasisakiusių už mirties bausmę, sąrašą kelių moterų filosofų pavardėmis, o paskui kalba apie argumentų už ir prieš mirties bausmę dekontruojamumą bei imasi analizuoti besąlygišką opoziciją mirties bausmei, kurią sieja su Derrida vystomu diskursu.

Tačiau viena Marguerite’os La Caze pastaba mums pasirodė simptomiška, todėl paskatino atidžiau pažvelgti į Derrida mąstymo, jo priegos prie mirties bausmės klausimo būdą. Pasak La Caze, Derrida nemini filosofų, argumentuojančių už mirties bausmę konkrečiais jos taikymo atvejais (La Caze 2009: 188). Jis nemini Simone’os de Beauvoir, pasisakiusios už mirties bausmę Robertui Brasillach’ui⁴, nemini ir Hannah’os Arendt, parėmusios mirties bausmės nuosprendį Adolfui Eichmanui. Vis dėlto Derrida šių filosofų „ignoravimą“ priežastis – ne

¹ Jacques Derrida. *Séminaire: La peine de mort, Volume I (1999–2000)*. Paris: Éditions Galilée, 2012. Toliau cituojamas vertimas į anglų kalbą (Derrida 2014).

² Jacques Derrida. *Séminaire: La peine de mort, Volume II (2000–2001)*. Paris: Éditions Galilée, 2015. Toliau cituojamas vertimas į anglų kalbą (Derrida 2017).

³ Jacques Derrida, Elisabeth Roudinesco. „Peines de mort“, in *De quoi demain... Dialogue*. Paris: Librairie Arthème Fayard et Éditions Galilée, 2001, p. 223–267. Toliau cituojamas šiame leidinyje spausdinamas vertimas į lietuvių kalbą (Derrida, Roudinesco 2018).

⁴ Robertas Brasillach’as, prancūzų žurnalistas, leidęs nacionalistinio ir fašistinio pobūdžio laikraštį. 1944 m., išvadavus Prancūziją iš vokiečių okupacijos, jis apkaltintas kolaboravimu su naciais bei kursytymu žudyti. 1945 m. Brasillach’ui įvykdyta mirties bausmė buvo vertinama kontroversiškai, mat jis nubaustas mirties bausme ne dėl karinių ar politinių veiksmų, o dėl „intelektualinių nusikaltimų“.

pilietinė pozicija, išreiškiama konkrečiu atveju. Juk ir pats Derrida nevengė jos reikšti – 1996 m. pasirašė JAV prezidentui Billui Clintonui skirtą laišką⁵, raginantį persvarstyti buvusio „Juodųjų panterų“ nario Mumia Abu-Jamalo, nuteisto myriop už policininko nužudymą, bylą⁶. Veikiau toks „ignoravimas“ atskleidžia Derrida analizės tikslą – *išvaduoti mirties bausmės klausimo svarstymą iš jo konkretaus, specifinio, marginalaus statuso*, leidžiančio manyti, kad galbūt mirties bausmės klausimas šiuolaikinei visuomenei nebėra aktualus. Žinoma, reikia pripažinti, kad mirties bausmė daugelyje pasaulio valstybių jau yra panaikinta (tarptautinės nevyriausybinės žmogaus teisių gynimo organizacijos *Amnesty International* 2017 m. pab. duomenimis, mirties bausmė įstatymiškai yra panaikinta arba praktiškai netaikoma 142 valstybėse iš 193⁷), be to, ir Romos Katalikų Bažnyčios pozicija, anksčiau kritikuota Derrida, šiuo metu taip pat yra pasikeitusi: 2018 m., pakeitus Katalikų Bažnyčios Katekizmo 2267 straipsnį, laikomasi pozicijos, kad jokios aplinkybės negali pateisinti mirties bausmės, ji nesuderinama nei su žmogaus asmens orumu, nei su Evangelija (Bordoni 2018). Todėl manome, kad, klausiant apie Derrida apmąstymų aktualumą, būtina išsiaiškinti, *koks yra Derrida klausimo apie mirties bausmę mastas ir pobūdis*.

1999 m. pabaigoje, pradėdamas mirties bausmei skirtą seminarą, Derrida kečia šiuolaikinių europietį gerokai išmušantį iš vėžių klausimą: „Ką atsakytumėte tam, kuris auštant ateitų pas jus ir sakytų: „Žinote, mirties bausmė yra tai, kas savastinga / būdinga (pr. – *propre*) žmogui?““ Po ilgos pauzės Derrida tęsia: „Kai dėl manęs, tai man pirma kiltų pagunda pernelyg greitai jam atsakyti: taip, Jūs esate teisus. Nebent ji yra tai, kas savastinga / būdinga Dievui, – arba nebent tai susiveda į tą patį dalyką. Tuomet, priešinant šiai pagundai kitos pagundos dėka – ar remiantis priešpriešine pagunda“, – sako Derrida, – „man kiltų pagunda, pamąščius, neatsakyti pernelyg greitai ir leisti jam laukti – daugybę dienų ir naktų. Iki aušros“ (Derrida 2014: 1). Šį laukimą, atidėjimą, kurį sukelia uždelstas ar vilkinamas atsakymas, Derrida papildo kitokio – etinio – pobūdžio laukimu, neatsiejamu nuo sprendimo primygtinumo. Jis sąmoningai nevengia mirties bausmės klausime slypinčio patoso užtaiso, kai sako, kad norėtų pradėti ne nuo mirties bausmės pabaigos (ją panaiki-

⁵ Atvirą laišką JAV prezidentui Billui Clintonui ir Hillary Rodham Clinton Derrida parašė sykiu su žurnaliste, aktyviste, buvusio Prancūzijos premjero našle Marie-Claire Mendès France. Į trijų puslapių laišką Clintonas niekada neatsakė, po trijų savaičių laiškas buvo išspausdintas žurnale *Les Temps Modernes*, laikraštyje *Libération* ir kitur. Plačiau šio laiško analizę žr. Brenner 2005: 109–122. Taip pat paminėtinas kiek anksčiau – 1995 m. – publikuotas Derrida esė „Mumia Abu-Jamalui“ (Derrida 2002: 125–129), kuriame, be kita ko, kalbama ir apie rasizmo neatsiejamumą nuo mirties bausmės logikos.

⁶ 2011 m. mirties bausmės nuosprendis Abu-Jamalui buvo pakeistas į įkalinimą iki gyvos galvos.

⁷ “Death penalty: How many countries still have it?” in BBS News, 2018 10 14. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/world-45835584> [žiūrėta 2018 10 11].

nusios valstybės šiandien sudaro nedidelę daugumą), bet nuo pradžių, „auštant“, t. y. įsivaizduodamas pasmerktuosius myriop visose pasaulio įkalinimo įstaigose, laukiančius, kol kažkas ateis jiems pranešti apie suvereno malonę, atleidimą nuo šios bausmės, arba išves į bausmės vykdymo vietą (Derrida 2014: 2). Taigi pirmuoju atveju klausimas apie mirties bausmę keliamas to, kas „savastinga“, „esminga“ žmogui, kontekste, o antruoju – aktualizuoja etinę prasmę – santykį su egzistencijos singularumu, vienatinumu. Vis dėlto ne ką tepadėtų, jei klausimą apie mirties bausmę pirmuoju atveju apibrėžtume kaip ontologinį, o antruoju – kaip etinį ir užbėgdami į priekį skubotai darytume išvadą, kad Derrida plėtoja savotišką ontologijos etiką, išlaikydamas įtampą tarp universalumo ir singularumo⁸. Galbūt deridiškasis atsakymo atidėjimas ir mūsų tyrimą turėtų kreipti ilguoju – Vakarų filosofinės tradicijos apmąstymo – keliu.

Juk Derrida klausimas apie mirties bausmės savastingumą žmogui, t. y. jos neatsiejamumą nuo žmogiškumo, ir besisiūlantis greitas atsakymas į jį mus užklumpa kaip įsisąmoninimas tam tikros mąstymo tradicijos, tam tikro buvimo būdo, jau nebeleidžiančio mirties bausmės laikyti vien marginalia atgyvena. Derrida klausimas sukonstruotas taip, kad atkartotų ar pretenduotų prilygti Platono raginimui pasiruošti mirčiai (*epimeleia tou thanatou*), Immanuelio Kanto skelbiamam neprilygstamam žmogaus orumui (*Würde*), peržengiančiam jo kaip gyvos būtybės būvį, Georgo Hegelio aprašomam dviejų sąmonių santykiui kaip kovai dėl pripažinimo, kurioje rizikuojama savo paties gyvenimu (*Bewährung durch den Tod*), Martino Heideggerio raginimui įsisąmoninti būtį-myriop kaip savastingą štai-būties (*Da-sein*) būties galimybę. Be to, detali Derrida parinktų tekstų analizė leidžia jam konstatuoti stulbinantį faktą apie Vakarų filosofijos istoriją: joks filosofas *kaip filosofas, jo ar jos griežtai ir sistemiškai filosofiniu diskursu*, neužklausė mirties bausmės teisėtumo (Derrida, Roudinesco 2004: 146; Derrida, Roudinesco 2018: 148). Mirties bausmės klausimo įrašymas į Vakarų filosofijos santykio su mirtimi istoriją sykiu leidžia aptikti ir nemarginalią šio klausimo vietą paties Derrida tekstų korpuse. Šiuolaikinės filosofijos tyrinėtojas Peteris Grattonas teigia, kad Derrida tekstus geriau suprasime, jei juose išvelgsime serijas apmąstymų apie mirtį ir baigtinumą (pradedant ankstyvaisiais tekstais apie raštą ir subjekto savi-esaties mirtį, baigiant paskutinėmis paskaitomis, kuriose nagrinėjamas heidegeriškasis atsirbojimas nuo gyvūnų (kurie ne miršta, o tik baigiasi) klausimo), tik mirties bausmės atveju suduriame ne su „pačia“ mirtimi, o su konkrečiu mirties būdu (Gratton 2016: 74).

⁸ Bandymą kalbėti apie ontologijos etiką aptinkame Christopherio P. Longo veikale *Ontologijos etika. Permąstant aristoteliškąjį palikimą*. Pasak Longo, „[o]ntologija tampa etiška, kai pripažįsta savo pačios kontingenciją. Atliepdama į šį pripažinimą ontologijos etika nuo tikrumo paieškų gręžiasi į individualumo dviprasmiškumą, pripažindama tai, kas negali būti sugriebta sąvoka“ (Long 2004: 154).

Pritardami šiai Grattono minčiai, tačiau suprasdami, kad mirties bausmė kaip įstatymu įtvirtintas mirties būdas reikalauja kur kas specifiškesnio tyrimo foku-savimo, savąją Derrida prieigos prie mirties bausmės analizę norėtume apriboti dviem tarpusavyje susijusiomis Derrida tezėmis, atskleidžiančiomis, kokia prasme mirties bausmė yra savastinga žmogui. Pirmoji tezė skelbia, kad europinėje teisė-jie mirties bausmė visada atitiko giliai „humanistinius“ argumentus; antroji – kad mirties bausmės klausimas suvoktinas kaip paties proto principo, pagrindo prin-cipo klausimas. Todėl iš gausaus būrio Derrida minimų ir analizuojamų autorių išskirsime du – Kantą ir Heideggerį, kurių tekstų analizė geriausiai leidžia atskleisti Derrida prieigos prie mirties bausmės pobūdį. Iš karto galima pastebėti, kad mirties bausmės klausimo kontekste minėtų autorių pozicijos atrodo nelygiavertės ir net nebendramatės – Kantas, svarstydamas moralės ir teisės problematiką, akivaizdžiai pasisako už mirties bausmę ir laiko ją esmine žmogaus orumo įtvirtinimui, o Hei-deggeris, atsiribodamas nuo praktinės filosofijos problemų, apskritai nekalba apie mirties bausmę. Vis dėlto būtų klaidinga manyti, kad Kantas pasitelkiamas vien kaip autorius, kuriam Derrida oponuoja, o Heideggeris apskritai nežinia kodėl. Jų dalyvavimas Derrida formuojamame diskurse apie mirties bausmę grindžiamas pamatiniu žmogiškos būties užklausimu, kurį prancūzų mąstytojas išvelgia jų teks-tuose ir kurį pasitelkdamas siekia dekonstruoti Vakarų mąstymo tradiciją.

Mirties bausmė kaip kvazi-transcendentalinė baudžiamosios teisės ir teisės apskritai sąlyga

Immanuelio Kanto pozicija Derrida mirties bausmės apmąstymui yra svarbi keletu aspektų, kuriuos Derrida apibendrina teiginiu, jog mirties bausmė Kanto filosofi-joje išryškėja kaip kvazi-transcendentalinė baudžiamosios teisės ir teisės apskritai sąlyga (Derrida, Roudinesco 2004: 145; Derrida, Roudinesco 2018: 148). Pamė-ginkime konkretizuoti kantiškojo požiūrio esminius aspektus: 1) mirties bausmė įtvirtina pagrindinį teisės principą – *ius talionis*, arba *lex talionis* – atsilyginimo tuo pačiu (akis už akį) principą kaip protingumo principą; 2) žmogaus orumas (žmo-gus kaip tikslas) reikalauja, kad kaltoji pusė būtų nubausta, nes ji yra baustina, ne-atsižvelgiant į jokią naudingumą, be jokio socialinio politinio intereso (baudžiamasis teisingumas Kantui yra anapus skaičiavimo kaip santykio tarp tikslo ir priemonių: turiu „norėti“ bausmės, nes suprantu įstatymo protingumą, įtvirtinantį mano kaip racionalios būtybės orumą, iškeliantį mane kaip teisinį subjektą virš paties gyve-nimo); 3) Kantui mirties bausmės taikymas turi vienintelę absoliučią išimtį – ji negali būti taikoma suverenui, įstatymų leidėjui (Kantas mirties bausmės taikymą

suverenui suvokia kaip valstybės savižudybę, nes taip pažeidžiamas ne vienas ar kitas įstatymo straipsnis, o visa teisinė tvarka).

Šie trys aspektai – kalkuliuojantis protas, žmogiškosios būtybės orumas, suverenumo principas – tai savotiški mirties bausmės sąvokos dėmenys, kuriuos Derrida išryškina kaip savo dekonstrukcijos taikinius. Net ir išlaikant mintyje šių mirties bausmės sąvokos dėmenų skirtingumą, galima, plėtojant Grattono išvalgą, kalbėti apie tam tikrą santykį su mirtimi, kurį šie dėmenys užduoda. Kantiškoji proto (kaip galios formuluoti apriorinius principus), racionalios žmogiškosios būtybės orumo (kaip galios iškelti įstatymą viršum gamtinio instinkto išlikti gyvam), suvereno (kaip galios spręsti apie gyvenimą ir mirtį) sampratos grindžiamos autonomiškumo principu. Tai galia pakilti virš paties gyvenimo, jį įvaldyti ir... apskaičiuoti. Derrida rašo: „[...] kai sukylame prieš mirties bausmę, sukylame ne prieš mirtį ar žudymo faktą, gyvenimo atėmimą; sukylame prieš apskaičiuotą sprendimą“ (Derrida 2014: 256). Tačiau ar teisybė yra Derrida, kalbėdamas apie kalkuliuojantį protą Kanto atveju?

Pradėkime nuo kantiškosios praktinio proto sampratos. Viena vertus, Kanto filosofijoje pabrėžiamas metafizinis praktinio proto statusas – griežtai atsiribojama nuo bet kokio instrumentalumo ir įtvirtinamas apriorinis praktinių principų pobūdis (kategorinis imperatyvas). *Dorovės metafizikos pagrindime* (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 1785 m.) būtent savitiksliškumo ir autonomijos samprata leidžia Kantui įvesti skirtį tarp kainos ir orumo. Jis rašo: „Tikslų viešpatijoje viskas turi arba kainą (*Preis*), arba orumą (*Würde*). Tai, kas turi kainą, gali būti pakeista kažkuo kitu, kas jam ekvivalentiška (*als Äquivalent*), o tai, kas aukščiau bet kokios kainos ir nieko ekvivalentiško jam nėra, turi orumą. [...] Taigi, tik moralė ir žmogus, kiek jis pajėgus būti moraliu, gali turėti orumą“ (Kant 1977a: 67; Kantas 1980: 70). Tas pats žmogaus orumo, jo įgimtos asmenybės (*angeborene Persönlichkeit*) momentas ataidi *Dorovės metafizikoje* (*Metaphysik der Sitten*, 1797 m.), kur, plėtodamas teisės teoriją, Kantas bausmės principą pristato kaip baudžiamosios teisės kategorinį imperatyvą ir pabrėžia, kad vieša (teisminė) bausmė niekada negali būti paskirta tik kaip priemonė, siekiant kokio nors kito gėrio pačiam nusikaltėliui ar pilietinei visuomenei. Taigi žmogų, net ir netekusį savo pilietinės asmenybės (*bürgerliche Persönlichkeit*), gina jo įgimta asmenybė (*angeborene Persönlichkeit*), o ši gynyba reiškiasi tuo, kad žmogus turi būti suvokiamas kaip *nusikaltęs ir baustinas* pirma bet kokio mėginimo išpešti iš šios bausmės ką nors naudinga jam pačiam ar jo bendrapiliečiams (Kant 1977b: 452; Kant 1991: 140–141). Matome, kad nusi kaltimo ir bausmės pripažinimą Kantas tapatina su moralės, taigi ir iš jos kylančio žmogaus orumo, pripažinimu. Jo teigimu, „teisingumas liaujasi buvęs teisingumu, jei jį galima nusipirkti už kokią nors kainą“ (Kant 1977b: 452; Kant 1991: 141).

Tačiau jau kitoje pastraipoje pats kelia bausmės mato klausimą: „Tačiau kokio pobūdžio ir kokio masto bausmę viešas teisingumas paverčia savo principu ir matu?“ Ir nedelsdamas į jį atsako: „Jokį kitą, išskyrus lygybės principą (*das Prinzip der Gleichheit*)“ (Kant 1977b: 452; Kant 1991: 141).

Priešpriešindamas *lygybės* principą *ekvivalencijos*, arba lygiavertiškumo, principui, Kantas grindžia požiūrį, jog bausmė turi būti „tokia pati“, „lygi“ nuskaltimui. Lygaus atpildo siekiantis protas pateikia mirties bausmę kaip „tokį pat“ atlygį žudikui: tai, ką darai kitam žmogui, darai sau – jei žudai kitą, žudai save (Kant 1977b: 453; Kant 1991: 141). Geoffrey Benningtonas, komentuodamas Kanto bandymą išgryninti *ius talionis* principą, pažymi, kad „Kanto formuluotė transformuoja bet kokį kerštu paremtą „talioninio“ įstatymo supratimą į reflekyvią ir grynai formalią struktūrą, pagal kurią svarstomo „atpildo“ principas grindžiamas požiūriu, jog bet koks nusikaltimas turi būti suprantamas taip, tarsi tuo pat metu būtų padarytas pačiam nusikaltėliui ar nusikaltėlei (Bennington 2012: 24). Taigi čia susiduriame su specifiniu „kalkuliavimu“, kai, viena vertus, siekiama atlygio, o kita vertus, teigiama, kad joks ekvivalentas kaip pakaitalas negali būti pasitelktas.

Kanto samprotavimus galėtume iliustruoti Williamo Shakespeare'o „Venecijos pirklyje“ aprašoma situacija, kai palūkininkas Šailokas už pradelstą skolą reikalauja sutartyje numatyto vieno svaro Venecijos pirklio Antonijaus kūno mėsos. Žinoma, tai nėra tiesioginė „talioninio“ „akis už akį“ atlygio situacija, bet joje galime įžvelgti *lygybės* ir *ekvivalentiškumo* principų priešpriešą. Lygaus atlygio principo besilaikantis žydas Šailokas nesutinka tartis dėl jokio ekvivalento už negrąžintą skolą (atsisako ne tik skolintos, bet ir dvigubai didesnės nei skolinta sumos – 6000 dukatų). Kantiškai perrašytoje pjesėje Antonijus, suprasdamas įstatymo protingumą (proto principą, kuriuo grindžiamas pažado tesėjimas ir sutarties laikymasis), pats turėtų „norėti“ bausmės – juk čia kalbama apie pačią teisės įgyvendinimo sąlygą, iškeliančią moralės tvarką virš biologinio gyvenimo. Tačiau Shakespeare'o pjesėje, priešingai, išryškintas „lygaus atlygio“ neįmanomumas: Šailokui prigrasinta, kad jam pačiam teksią atsipjauti lygiai svarą – nei daugiau, nei mažiau – Antonijaus kūno mėsos dar ir nepraliejant nė lašo kraujo, nes juk sutartyje tartasi dėl svoro mėsos, o ne dėl kraujo⁹.

Savo ruožtu Derrida, aptardamas Kanto deklaruojamą orumo ir kainos, lygybės ir ekvivalencijos priešpriešą, atkreipia dėmesį į nepastebimai užsimezganti santykį tarp orumo savitiksliškumo ir specifinio kalkuliavimo, nekalkuliuojamumo

⁹ Reikia pasakyti, kad seminaruose apie mirties bausmę Derrida taip pat probėgšmais pamini Shakespeare'o „Venecijos pirkli“ (Derrida 2015: 66), tiesa, nurodydamas į ankstesnę šio teksto analizę, kurioje ryškino malonės ir gailestingumo klastą, pažodinės ir dvasinės prasmės įtampą, vertimo reikšmingumą kaip pažodinės prasmės atmintį ir jos gedėjimą (Derrida 2001: 174–200).

kalkuliavimo, tarp kokybiškumo ir kiekybiškumo. Pasak jo, tai kantiškasis bandomas sykiu ir sulaukyti protą nuo skaičiavimo, ir pajungti jį jo pašaukimui apskaičiuoti. Mirties bausmės atveju auka ir nusikaltėlis – du asmenys – yra lygiai vertingi, jiems priskiriamas *toks pat* žmogiškosios būtybės orumas be skaičiavimo galimybės. Derrida teigimu, „ši lygybė yra kalkuliuojama kaip lygybė tarp dviejų absoliučių tikslų, dviejų savitiksliškumų, dviejų absoliutų, kurių kiekvienas peržengia kalkuliavimo tvarką (Derrida 2017: 92). Galima sakyti, kad Kantas, kalbėdamas apie bausmės principą kaip lygų, t. y. *gryną*, „talioninį“ atpildą, siekia sugriebti tai, kas suteikia kalkuliavimo principą, bet nėra kalkuliuojama. Derrida manymu, paradoksali šio santykio pobūdį suprasime tik tada, jei neišleisime iš akių dviejų Kantui be galo svarbių tarpusavyje susijusių perskyrų: 1) perskyros tarp formos ir turinio (kantiškai interpretuotas *ius talionis* yra *gryna forma*, atskirta nuo bet kokių turinio); 2) perskyros tarp *gryno* „talioninio“ kalkuliuojamumo ir baudžiamąjo teisingumo nekalkuliuojamumo (atsieto nuo bet kokių interesų apskaičiavimo) (Derrida 2017: 185). Taigi grynas „talioninis“ atpildas lygina ne turinius, kurie yra nepalyginami, kurie yra anapus bet kokios kainos skaičiavimo, o pateikia *gryną įstatymo formą*. Turėdamas omenyje būtent mirties bausmę kaip teisės kategorinį imperatyvą, Derrida kalba apie kantiškojo proto nekalkuliuojamą beprotybę: savitikslių žudymą, žudymą dėl žudymo, žudymą be jokio tikslo, žudymą, kuriame nėra nei pašąmoninių impulsų, nei keršto, nei interesų¹⁰ (Derrida 2017: 184, 29 išnaša). Derrida dekonstrukcijos akirytyje atsiduria ne tik nuolat gryninamas ir aukščiausiam grynumo taške nuo beprotybės nebesiskiriantis protas, bet ir kitos griežtos Kanto perskyros: perskyra tarp viešos ir privačios bausmės neatsilaiko, jei kaltoji pusė pati turi suprasti, pritarti ar net reikalauti sau bausmės; *ius talionis* neveikia kaip universalus atlygio principas, kai imami svarstyti lytinio pobūdžio nusikaltimai¹¹ – išprievartavimas, pederastija, homoseksualumas – apie jokią „tą patį“ atlygį negali būti nė kalbos (Derrida, Roudinesco 2004: 150–151; Derrida, Roudinesco 2018: 154) ir pan.

Vis dėlto Kanto požiūryje į teisę aptinkame ne tik bausmės principą kaip kategorinį imperatyvą. Aptinkame ir „pilkąją“ paribio zoną, susidariusią tarp teisės ir dorybės. *Dorovės metafizikos* skyriuje „Įvadas į teisės doktriną“ Kantas nurodo, kad žmonės teisę suvokia platesne prasme, t. y. jie kalba apie teisę net tada, kai

¹⁰ Čia galėtume prisiminti Kanto pateikiamą hipotetinį pavyzdį apie salos gyventojus, nusprendusius palikti savo gimtinę ir pasklisti po pasaulį. Kanto teigimu, netgi tokiu atveju prieš išsiskirstydama bendruomenė turėtų nubausti mirtimi paskutinį kalinamą žudiką, kitaip bendruomenės žmonės patys bendrininkaus pažeidžiant teisingumą (Kant 1977b: 454; Kant 1991: 142).

¹¹ Šie nusikaltimai pavadinami nenatūraliais, nukreiptais prieš žmogiškumą. Jų kontekste pasirodanti „nusikaltimo žmogiškumui“ sąvoka vėliau išvirtino tarptautinėje teisėje (tiesa, jau išplečiant nusikaltimų, dažniausiai įgyjančių didelio masto nusikaltimų pobūdį, sąrašą) (Derrida 2017: 134).

nėra įstatymo, kuriuo būtų apibrėžtas prievartos panaudojimas. Šią dviprasmybės ir netikrumo zoną iliustruoja du priešingi atvejai: *teisingumas* kaip *aequitas*¹², ir *būtinybės teisė*. Kantas norėtų šiuos atvejus eliminuoti, kad jie nesutrikdytų visos teisės srities. Pasak Kanto, problema ta, kad juose objektyvus teisės vykdymo pagrindas supainiojamas su subjektyviu: tai, ką žmogus dėl gerų paskatų atpažįsta kaip teisinga, nebus patvirtinta teismo, o į tai, ką jis turi vertinti kaip bloga, teismas žvelgs atlaidžiai (Kant 1977b: 343; Kant 1991: 61). Jau minėtas Geoffrey Benningtonas, sekdamas Derrida pėdsakais, teigia, kad būtent šioje dviprasmybės zonoje aptinkami *teisingumo* ir *būtinybės* atvejai leidžia parodyti tiek Kanto baudžiamosios teisės kategorinio imperatyvo griežtumą, tiek ir jo krizę (Bennington 2012: 33). Tad panagrinėkime šiuos du atvejus detaliau.

1. *Aequitas* (teisingumo) sąvoka atėjusi iš graikų-romėnų teisės, kur buvo taikoma kalbant apie individualių atvejų teisingumą. *Aequitas* nepanaikina visuotinės teisės, nekuria išimčių, bet taiko teisę konkrečioje situacijoje, mat, laikantis paraidinio teisingumo, aukščiausia teisė gali virsti didžiausia neteisybe (*summum ius, summa iniuria*). Vienas iš pavyzdžių, kuriais Kantas iliustruoja teisingumo kaip *aequitas* (*Biligkeit*) atvejį yra šis: tarkime, prekybos kompanija buvo įsteigta sąlygomis, pagal kurias partneriai pelną turėtų dalytis po lygiai, tačiau vis dėlto vienas iš partnerių padarė daugiau nei kiti, todėl ir patyrė daugiau nuostolių, kai kompaniją ištikio negandos (Kant 1977b: 340–341; Kant 1991: 59). Nors, siekdamas teisingumo, šis žmogus gali reikalauti daugiau, bet, remiantis įstatymo raide, visiems partneriams turėtų būti atlyginta vienodai, t. y. turėtų būti laikomasi sutartyje nustatytų sąlygų. Kantas pripažįsta, kad šiuo atveju griežčiausia teisė gali virsti didžiausia neteisybe, tačiau nemato galimybės ištaisyti atsiradusio blogio. Kanto teigimu, minėto partnerio reikalavimai teisingi, bet jie priklauso sąžinės teismui, o ne civilinei teisei (Kant 1977b: 341; Kant 1991: 60). Nors Kanto pateikiamas pavyzdys, kaip ir anksčiau mūsų pasitelktas „Venecijos pirklio“ pavyzdys, nieko nesako apie mirties bausmę, bet labai aiškiai atskleidžia formalų teisės pobūdį ir parodo, kad *aequitas* problema pasirodo *kiekvienu atveju, kiekvienoje byloje*. Parafrazuodamas Derrida ir apeliuodamas į įtampą tarp teisės ir teisingumo, Benningtonas rašo: „Tobulai teisi teisė, analogiškai matematinė ar mechaninė teisė, teisė visu savo griežtumu visada rizikuoja, pačiu savo tikslumu ir griežtumu, grynumu ir griežtumu, būti ne *gryna* teise, o *tik* teise, prievarta be teisingumo, įstatymo taikymu / įstatymo jėga, tapusia paprasta jėga, taigi ir visiškai neteisinga“ (Bennington 2012: 31).

2. Būtinybės teisė (*ius necessitatis*) – teisė nepaisyti įstatymo situacijoje, kai kyla pamatinė būtinybė apsaugoti savo gyvybę – XII–XIII a. pasirodė kanonų tei-

¹² Viena iš lot. *aequitas* reikšmių – teisingumas, žmoniškumas (pvz., *prō aequitate contrā jū̄s dīcere* – „pasisakyti už žmoniškumą prieš įstatymo raidę“) (K. Kuzavinio *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*).

sėje, o vėliau buvo perkelta į civilinę teisę. Būtinybės situacijoje įvykusį laikiną grįžimą į prigimtinį būvį (įstatymo suspendavimą) Kantas iliustruoja tokiu pavyzdžiu: mirties bausme nebus baudžiamas žmogus, kuris po laivo sudužimo gelbėjo savo gyvybę, nuo vandenyje plūduriavusios lentos nustumdamas kitą žmogų (žmogų, kurio gyvybė taip pat kybojo ant plauko ir kuris nepadarė jam jokios žalos) ir taip atimdamas jam gyvybę (Kant 1977b: 342; Kant 1991: 60). Tokio savęs gelbėjimo veiksmo Kantas nelaiko nekaltu, bet sako, jog jis nebaudžiamas. Taigi ir čia susiduriame su įstatymo neapimama neteisengumo liekana. Siekį eliminuoti būtinybės teisę Kantas argumentuoja tuo, kad būtinybės teisė, patekusi į teisės doktriną, keltų pavojų pačiai teisei, kuri imtų prieštarauti pati sau (būtinybė negali būti įteisinta, nes ji suspenduoja įstatymą). Būtinybės teisės moto: „Būtinybė neturi įstatymo“ (*necessitas non habet legem*). Vis dėlto Kanto pozicija pasirodys kur kas prieštaringesnė, jei prisiminsime, viena vertus, jo baisėjimąsi Anglijos karaliui Karoliui I (1648 m.) ir Prancūzijos karaliui Liudvikui XVI (1793 m.) įvykdytomis mirties bausmėmis kaip visos teisinės tvarkos pažeidimu (Kant 1977b: 440; Kant 1991: 132), o kita vertus, jo entuziazmą Didžiosios Prancūzijos revoliucijos, sugriovusios senąją tvarką, tačiau teikiančios pažangos viltį, atžvilgiu (Kant 1979: 152–153)¹³. Pastarasis momentas susišaukia su Derrida apmąstymais apie prievartą, glūdinčią paties įstatymo steigime. Sekdamas Walterio Benjamino svarstymais apie skirtumą tarp įstatymą steigiančios prievartos ir įstatymą saugančios prievartos funkcijų, Derrida nurodo, kad įstatymas, jo steigties momentu, nėra nei teisėtas, nei neteisėtas (Derrida 1992: 14). Taigi, ar būtinybės teisė, suspenduojanti įstatymą, tam tikra prasme nėra ir tai, kas glūdi paties įstatymo pagrinde? Tokią interpretaciją sustiprintų ir dar vienas Benningtono pastebėjimas, jog Kantas primygtinai teigia, kad pats įstatymas bendrai paėmus, pati įstatymo sąvoka visu jos griežtumu turi turėti būtinybės pobūdį (Bennington 2012: 33). Taigi prieštaravimas randasi suvokus, jog įstatymo gryninimas ir reikalavimas, kad įstatymas turėtų būtinybės pobūdį, neatsiejamas ir nuo būtinybės, glūdinčios įstatymo ir teisės ištakose ir veikiančios kaip būtinybė, kuri „nežino įstatymo“.

Įvardydami paties Derrida strategiją mirties bausmės atžvilgiu, sakytume, kad ji nukreipta priešinga kryptimi – ne griežtinti apibrėžtis, o priešingai, išryškinus jų prieštarumą, plėsti jas tiek, kad rastųsi erdvė kilti pamatiniams klausimams. Todėl šalia Vakarų filosofinės tradicijos dekonstrukcijos, Derrida siūlo imtis ir sa-

¹³ Nagrinėdamas prieštarą Kanto požiūrį į Didžiąją Prancūzijos revoliuciją seminare apie mirties bausmę, Derrida pabrėžia kiek kitą jo aspektą. Pasak Derrida, Kantas sveikina Didžiąją Prancūzijos revoliuciją ne kaip tikrovę (*res*), nes jos nesėkmė ir virsmas teroru neleido jai pilnai ateiti kaip įvykiui. Jis sveikina ją kaip ženklą (*signum*), primenantį praeitį ir nurodantį į ateitį: „Šis ženklas mums sako, kad esama ateities ir galima būsima pažanga, nes mes prisimename, kad jau būta pažangos“ (Derrida 2017: 201).

votiškios mirties baudmės „fenomenologijos“ ar veikiau „kontr-fenomenologijos“ ar „anti-fenomenologijos“ (jei fenomenologiją suprasime kaip fenomeno aprašymą, kuris remiasi dalyko aktualiū duotumu tose ribose, kuriose jis save duoda). Pavyzdžiui, klausdamas, ar mirties apskaičiavimo aspektu mirties baudmė, žudymas ir savižudybė nesupanašėja, bei skatindamas apmąstyti skirtumą tarp mirties sukėlimo ir leidimo mirti, Derrida rūpinasi ne tiek aiškia šių fenomenų perskyra, kiek jos negalimumu. Ar esama veikimo leidime mirti? Įstatymas dažniausiai baudžia, t. y. atpažįsta veiksmą mirties sukėlimo atvejais, nors esama ir baudsmių, tiesa, labai riboto veikimo, už tai, kad atsisakoma padėti nelaimėje atsidūrusiam žmogui, leidžiama jam mirti (Derrida 2017: 77). Tačiau Derrida klausia – o kai leidžiame mirti milijonams žmonių nuo bado ir ligų, ar prisidedame prie jų mirties, nors už tai joks įstatymas mūsų nebaudžia? Iš to, kaip išplečiamas klausimas, matome, kad Derrida tikslas ne tiek kantiškai užbrėžti aiškias demarkacines mirties baudmės fenomeno linijas, padedančias įsisąmoninti, kad už nužudymą ar mirties sukėlimą galėtų grėsti mirties baudmė, o už leidimą numirti – ne, arba dažniausiai ne, kiek parodyti brėžiamų perskyrų trapumą ar paslankumą.

Toks klausimų lauko atvėrimas leidžia mums žengti kitą žingsnį – eiti prie Heideggerio.

Mirties baudmė kaip gyvenimo baigtinumo panaikinimas

Kaip jau galima buvo suprasti, Martino Heideggerio filosofiją Derrida pasitelkia siekdamas suteikti mirties baudmės klausimui pamatinio klausimo statusą, net jei paties Heideggerio tylėjimą apie žudymą ir mirties baudmę laiko simptomatišku. Derrida neabejoja, kad *Būties ir laiko* fenomenologinės ontologijos kontekste vokiečių filosofas argumentuotų, jog „ši teisinė problema yra antrinė ir išvestinė, atsižvelgiant į pirmąją būti-myriop: tik buvimas-myriop gali iškelti mirties baudmės problemą, kaip labai konkrečią situaciją; egzistencialinėje analizėje būtina mąstyti, kas *Dasein* (štai-būčiai) yra *Sein zum Tode* (būtis-myriop), kad paskui keltum, kaip labai apribotą ir regioninę, labai priklausomą, o ne pamatinę problemą, juridinę teisės bausti ir mirties baudmės problemą“ (Derrida 2017: 148). Derrida akivaizdu, kad iš Heideggerio ontologinio diskurso negalima dedukuoti jokios politinės ar teisinės pozicijos mirties baudmės klausimu. Tačiau, pasak jo, tai ne šio diskurso silpnumas, o jėga (Derrida 2017: 157).

Heideggerio ontologinis diskursas sugrąžina mus prie proto / pagrindo klausimo, suteikiančio galimybę iš naujo persvarstyti ir žmogaus klausimą. Pasak Derrida, komentuojančio 1955–1956 m. Heideggerio paskaitų kursą *Pagrindo principas*

(*Der Satz vom Grund*), vokiečių filosofas apmąsto du proto / pagrindo principo moduliacijos ar „kirčiavimo“ būdus. Vieną, kuris dominuoja ir kuriame pagrindo / proto principas leidžiasi dominuojamas skaičiavimo (*ratio, reor*¹⁴), paskirstymo raciono, apsidraudimo¹⁵ ir žmogaus kaip *animal rationale* metafizikos, kitą – labiau diskretų, bet gilesnį, nukreiptą į buvinių niekį, į būtį, kuri nebūdama nei buviniu, nei ontine priežastimi ar pagindu, yra niekis ir smenga bepagrindybės (*Abgrund*) bedugnėn. Būtent tarp šių dviejų moduliacijų skleidžiasi istorinė žmogaus ateitis (Derrida 2017: 241–242). Heideggeris rašo: „Mirtis yra iki šiol neapmąstyta matas neišmatuojamumo, t. y. iškiliausio žaismo, į kurį žmogus įsitraukęs žemėje, kuriam jis pastatytas ant kortos (*auf das er gesetzt ist*)“ (Heidegger 1997: 167).

Būtent Heideggerio ontologinio diskurso jėga leidžia pasiekti tašką, kur jo prielaidos gali pateisinti argumentus ir už, ir prieš mirties bausmę. Mirties bausmę galima pateisinti sakant, kad bet kuriuo atveju visi esame mirtingi, kad mirtis suteikia matą ir kad nevalia to, kas tėra išvestinis, apribotas ir neautentiškas mirties modalumas (mirties bausmės), paversti pamatine problema. Tačiau, priešingai, galima dėl to, kas neapskaičiuojama, priešintis tariamam teisinio racionalumo skaičiavimui, reikalaujančiam surasti lygų atpildą ir pateisinti teisingą nubaudimo mirties bausme skaičiavimą. Pastarasis momentas svarbus ne tik kaip galimo argumentavimo prieš mirties bausmę vieta, bet ir kaip būdas užklausti patį racionalų pagrindimą, t. y. užklausti objektyvuojantį, skaičiuojantį, apsidraudimo siekiantį mąstymą ir mąstyti būtį kaip pagrindą, kuris yra bepagrindybė, bedugnė. Pasak Derrida, gyvenimą manyje, gyvybės principą manyje įžeidžia, sukelia pamatinį ne-teisingumą ne pati mirtis, o veikiau neapibrėžtumo principo pertrūkis, pabaiga, primetama neapskaičiuojamo atsiktinumo atverčiai, kai gyva būtybė yra santykyje su ateitimi, su kitu kaip įvykiu. Derrida, perinterpretuodamas Heideggerio būtį-myriop mirties bausmės perspektyvoje, išryškina paradoksalią baigtinybės ir begalybės santykį mirties bausmėje: mirties bausmė panaikina ne gyvenimo begalinumą ar nemirtingumą, o priešingai, „mano gyvenimo“ baigtinumą. Mano gyvenimas yra baigtinis (įvykiškas), kai išlaikau santykį su nekalkuliuojama ir neapspręsta savo mirties akimirka (Derrida 2014: 256). Taigi, pratęsdami šią mintį, galėtume sakyti, kad mirties bausmė, mirties akimirkos apskaičiavimu panaikindama gyvenimo baigtinumą, sykiu panaikina ir žmogaus žmogiškumą, besisteigiantį per savojo baigtinumo įsisąmoninimą.

¹⁴ Gr. *reor* – (ap)skaičiuoti.

¹⁵ Pro Derrida akis neprasprūsta Heideggerio pastaba, esą Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas, suformulavęs pakankamo pagrindo principą (*nihil sine ratione*), reikalaujantį, kad kiekvienas teiginys būtų grindžiamas pagrindu ar priežastimi, leidžiančia jį priimti ir laikyti teisingu, kartu yra ir gyvybės draudimo (*Lebensversicherung*) išradėjas (Heidegger 1997: 182; Derrida 2017: 149).

Abiejų pozicijų galimumas ir neišsprendžiamumas (mirties bausmė kaip neautentiškas santykis su mirtimi vs opozicija mirties bausmei kaip racionaliam kalkuliavimui), Derrida manymu, kaip tik ir sukuria vietą, kurioje mes patys turime priimti sprendimą ir atsakomybę.

Išvados

Derrida seminaruose mirties bausmės klausimas suformuluotas taip, kad savo apimtimi prilygtų klausimams „kas yra žmogus?“, „kas yra savastinga / būdinga žmogui?“. Tokia formuluotė paskatino į mūsų svarstymo akiratį įtraukti šiuos klausimus kėlusią Kanto ir Heideggerio tekstų analizę. „Mirties bausmės“ nagrinėjimas krypo dviem pačios sąvokos užduotomis ar net sulydytomis linijomis – 1) į mirties, baigtinumo problemą bei 2) į įstatymo, proto pagrindo problemą. Kartu fiksavome, kaip šios pagrindinės linijos skyla į daugybę atsišakojimų, dauginančių svarstymui besisiūlančias problemas (pvz., Kanto atveju įstatymo linija suskilo į *ius talionis*, žmogaus orumo, suverenumo, dorybės ir teisės santykio ir kt. problemas, kurios savo ruožtu reikalauja dar išsamesnio aptarimo). Mėginome judėti per daug ne nutoldami nuo paties Derrida tekstų, kad labiau išryškėtų jo prieigos prie mirties bausmės klausimo pobūdis.

Kanto argumentai už mirties bausmę, Derrida svarstyti mirties ir baigtinumo problemų kontekste, pasirodė kaip pastanga žmogaus baigtinumą paversti begaliumu proto idėjoje, moraliniame proto pasaukime, žmogaus orume, peržengiančiame biologinį gyvenimą. Derrida perinterpretuotas heidegeriškasis ontologinis diskursas atvėrė dvi galimybes: į mirties bausmę žvelgti kaip į neautentišką santykį su mirtimi, arba, priešingai, dėl to, kas neapskaičiuojama, priešintis tariamam teisinio racionalumo skaičiavimui. Pabrėždamas pusiausvyrą, kurią sukuria įtampa tarp dviejų lygiai galimų (taigi ir neišsprendžiamų) interpretacijų, Derrida mirties bausmės klausimą pateikia kaip mūsų atsakomybės klausimą.

Siekėme parodyti, kad Derrida išryškina įtampą ir abiejų minėtų mąstytojų pastangoje tiek apvalyti protą / pagrindą nuo kalkuliavimo (proto atribojimas nuo interesų skaičiavimo Kanto filosofijoje; būties kaip bepagrindybės mąstymas Heideggerio filosofijoje), tiek pajungti jam (kantiškoji lygaus atlygio paieška, Heideggerio aprašytas objektyvuojantis mąstymas). Šių skirtingų mąstymo judesių aptikimas suteikia galios mirties bausmės dekonstrukcijos procesui. Kartu Derrida pabrėžia, kad dekonstrukcijos užduotis nėra lengva, mat mirties bausmės dekonstrukcija *reikalauja viso „žmogiškumą“ apibrėžiančio sąvokų lauko percentravimo*, įvedant to, kas neapibrėžta, to, kas nekalkuliuojama, principą.

Klausinėjimą apie tai, kas yra žmogus, kas yra savastinga / būdinga žmogui, Derrida palygina su XVI a. antroje pusėje Florencijoje sugalvotu ir visame pasaulyje išpopuliarėjusiu stalo žaidimu „žąsis“ (*le jeu de l'oie*), kur žaidėjai, vienas po kito mesdami kauliuką, „juda“ ratu išdėstytais 64 langeliais, stengdamiesi išvengti pakeliui pasitaikančių kliūčių – „tilto“, „kalėjimo“, „mirties“. Pasak Derrida, jei įsivaizduotume, kad visi šio žaidimo langeliai ir figūros nuosekliai pasirodo viename kelyje (taigi ir istorijoje) kaip įvairūs tipai atsakymų į klausimą „kas yra žmogus?“, „mirties bausmė“ čia tebtų vienas iš langelių „to, kas savastinga žmogui“ – kaip antai kalba, protas, įstatymas, politika, laisvė, atsakomybė, suverenumas, juokas, ašaros, laikas, technika ir t. t. Jei ištrauktume į žaidimą siekdami sukelti revoliuciją ir pašalintume ar paslėptume vieną langelį, pavyzdžiui, „mirties bausmę“, žaidimo prižiūrėtojas ar filosofas-krupjė mums pasakytų: „niekas nepasikeitė, tęskite toliau, meskite kauliuką, langelis „mirties bausmė“ uždarytas, ji dingo, ji panaikinta, bet tai nieko nekeičia: tai, kas savastinga žmogui, kaip rodo visi kiti langeliai, numato, kad mirties bausmės galimybė išlieka (kaip galimybė, o ne kaip aktas)“ (Derrida 2017: 213).

Todėl Derrida klausimą, ar įmanoma ištrukti iš šio žaidimo, ar protas ir žmogus turi ateitį, kuri nebūtų iš anksto išnaudota šios kauliuką metančios rankos, turime priimti rimtai¹⁶. Tenka pripažinti, kad net jei ši ateitis – klausimo apie žmogų ateitis – yra tai, kas nenumatoma ir neapskaičiuojama, dekonstrukcija nesudaro galimybės šokti į ją. Derrida, toliau pratęsdamas straipsnio pradžioje minėtą įkalinimo, laukimo metaforiką, formuluoja savotišką dekonstrukcijos „kategorinį imperatyvą“: „sakyti ir mąstyti tai, kas vargiai gali būti pasakyta ir pamąstyta. Vargiai, su dideliu sunkumu. Nepaversdamas aporijos išsigelbėjimu, arba kalėjimo rojumi, turi žinoti, kad pats kelias yra tai, ko nepalieki, iki mirties, ir pats kelias yra aporija, keičianti vietas, tarsi eitum ar keliautum, imtumeis žygių ne palikdamas kalėjimą už nugaros ir padarydamas galą aporijai, o keisdamas kalėjimus, rasdamas laiko tarp įkalinimo vietų“ (Derrida 2017: 30–31).

Gauta 2018 11 30
Priimta 2018 12 18

¹⁶ Sunkumą ištrukti iš mirties bausmės logikos savotiškai iliustruoja Derrida mirties bausmės seminarams skirto straipsnių rinkinio sudarytojos Stephanie M. Straub „Ižangoje“ išsakytas nusivylimas, esą ji turėjusi viltį, kad artimiausioje ateityje mirties bausmė JAV bus panaikinta, todėl pradžioje jai keistokai atrodžiusi užduotis vėl analizuoti 1999 m. Derrida seminarus, kai, regis, esminiai pokyčiai Amerikos mirties bausmės panaikinimo judėjime, kritinėje teisės teorijoje bei filosofinėje suverenios galios analizėje jau įvyko. Po Donaldto Trumpo išrinkimo JAV prezidentu situacija pasikeitusi: Trumpas – radikalus mirties bausmės šalininkas, autoritarine retorika „teatrališkai demonstruojantis savo galią masiniuose susibūrimuose (kurie tęsiasi ir pasibaigus 2016 m. rinkimų kampanijai), pretenduojantis būti vieninteliu JAV žmonėms atstovaujančiu balsu, neabejotinai tapo gąsdinančiu nauju suverenios galios veidu“ (Straub 2018: 2).

Literatūra

- Bennington, G. 2012. "Rigor; Or, Stupid Uselessness", *Southern Journal of Philosophy*, 50: 20–38.
- Bordoni, L. 2018. "Pope Francis: "Death penalty inadmissible"", *Vatican News*. Prieiga per internetą: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2018-08/pope-francis-cdf-ccc-death-penalty-revision-ladaria.html> [žiūrėta 2018 10 01].
- Brenner, D. A. 2005. "'Torn' between Justice and Forgiveness: Derrida on the Death Penalty and 'Lawful Lawlessness'", in *Crime and Punishment: Perspectives from the Humanities. Studies in Law, Politics, and Society*, Vol. 37, edited by A. Sarat. Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Paris, San Diego, Singapore, Sydney, Tokyo: Elsevier Ltd., p. 109–122.
- La Caze, M. 2009. "Derrida: Opposing Death Penalties", *Derrida Today*, 2 (2): 186–199.
- Derrida, J. 1992. "Force of Law: The "Mystical Foundation of Authority"", in Cornell, D., Rosenfeld, M., Carlson, D. G. *Deconstruction and the Possibility of Justice*. New York, London: Routledge, p. 3–67.
- Derrida, J. 2001. "What is a 'Relevant' Translation?" translated by L. Venuti, *Critical Inquiry*, 27 (2): 174–200.
- Derrida, J. 2002. "For Mumia Abu-Jamal", in *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971–2001*, translated by E. Rottenberg. Stanford, California: Stanford University Press, p. 125–129.
- Derrida, J. 2014. *The Death Penalty*. Vol. 1. Translated by P. Kamuf. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Derrida, J. 2017. *The Death Penalty*. Vol. 2. Translated by E. Rottenberg. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Derrida, J; Roudinesco, E. 2004. "Death Penalties", translated by J. Fort, in *For What Tomorrow... A Dialogue*. Stanford, California: Stanford University Press, p. 139–165.
- Derrida, J; Roudinesco, E. 2018. „Mirties baismės“, vertė D. Habdankaitė, *Athena: filosofijos studijos*, 13: 141–167.
- Gratton, P. 2016. "Philosophy in Denial: Derrida, the Undeniably Real, and the Death Penalty", *Derrida Today*, 9 (1): 68–84.
- Heidegger, M. 1997. *Der Satz vom Grund*, in *Gesamtausgabe*, Bd. 10. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Kant, I. 1977a. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, in *Werke in zwölf Bänden*, Band 7. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. Prieiga per internetą: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/Grundlegung+zur+Metaphysik+der+Sitten> [žiūrėta 2018 10 15].
- Kant, I. 1977b. *Metaphysik der Sitten*, in *Werke in zwölf Bänden*, Band 8. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. Prieiga per internetą: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/Die+Metaphysik+der+Sitten> [žiūrėta 2018 10 15].
- Kant, I. 1979. *Der Streit der Fakultäten / The Conflict of the Faculties*, translated by M. Gregor. New York: Abaris Books.
- Kant, I. 1991. *The Metaphysics of Morals*, translated by M. Gregor. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kantas, I. 1980. *Dorovės metafizikos pagrindai*, vertė K. Rickevičiūtė. Vilnius: Mintis.
- Long, Ch. P. 2004. *The Ethics of Ontology. Rethinking an Aristotelian Legacy*. Albany: State University of New York Press.
- Straub, S. M. 2012. "Introduction. From Capital Punishment to Abolitionism: Deconstructing the Death Penalty", in Oliver, K. Straub S. M. *Deconstructing the Death Penalty: Derrida's Seminars and the New Abolitionism*. New York: Fordham University Press, p. 1–9.

Danutė Bacevičiūtė

DERRIDA ON THE DEATH PENALTY: THE QUESTION OF APPROACH

Summary

This article discusses the question, whether and in what sense the critique of the death penalty by Jacques Derrida is still relevant today. In recent years, significant changes have taken place in political and religious life, which gives the impression that the issue of abolition of the death penalty has largely been resolved, so this problem is marginal and it is important only for the inhabitants of uncivilized, dictatorial countries. Contrary to this approach, the article states that Derridean critique of the death penalty remains relevant due to the extent and nature of his questions. The article aims to show that Derrida's analysis of the texts of Immanuel Kant and Martin Heidegger allows the issue of the death penalty to be reconsidered in the context of the fundamental problems of Western philosophy, such as the question of the human, the question of what is proper to human, and the question of the principle of reason.

KEYWORDS: Derrida, Kant, Heidegger, death penalty, human dignity, finitude, reason as calculation.